

CESTY K SOCIÁLNÍMU STÁTU

Historický ústav AV ČR uspořádal ve spolupráci s Ústavem hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty UK v Praze, Ústavem politologie FF UK, Centrem sociálních a ekonomických strategií Fakulty sociálních věd UK a Česko-ruskou komisí historiků a archivářů mezinárodní vědeckou konferenci Teorie a praxe sociálního státu v Evropě ve 20. století – Cesty k sociálnímu státu, která se konala 14.–16. listopadu 2011 v Kongresovém sále Hotelu DUO v Praze. Cílem symposia bylo objasnit příčiny vzniku podstaty sociálního státu a zhodnotit vývoj vedoucí k objasnění jeho významu v rámci souvislostí celkového dynamického a rozporuplného politického vývoje světa ve 20. století.

Konferenci významně podpořilo zastoupení Evropské komise v Praze, dále Friedrich-Ebert-Stiftung v Praze, Ministerstvo vnitra ČR a „last but not least“ Hotel DUO Praha, Bohemia Properties, a. s., v čele s Janem Horalem, dlouhodobým mecenášem vědeckých konferencí, jakož i další osobnosti politické sféry. Záštitu konferenci poskytli člen Evropské komise László Andor a předseda Senátu Parlamentu ČR Milan Štěch.

Konference, kterou zahájil zástupce ředitelky Historického ústavu AV ČR Jan Němeček, se pokusila zodpovědět otázky: Do jaké míry je sociální stát aktuální ve 21. století? Je aktuální dnes? Konference byla zásadně pojata mezioborově, zúčastnilo se jí pět desítek vědců z oboru historie, sociologie, politologie a ekonomie z Francie, Německa, Rakouska, Ruska, Slovenska, Velké Británie a pochopitelně České republiky. Během zahájení vystoupili též politici. Místopředsdkyně Senátu PČR Alena Gajdůšková položila účastníkům mnohé otázky týkající se jednotlivých aspektů sociálního státu a konstatovala, že současná diskuse o sociálním státu je značně deformovaná – zejména v důsledku toho, jak jej pojednávají média. Připomněla ovšem i skutečnost, že je nutné sociální stát modernizovat; to si však žádá vyhodnocení jeho dosavadního vývoje. Prostřednictvím videozáznamu pozdravil účastníky člen Evropské komise se sídlem v Bruselu László Andor; z řečníků dále zaujal její emeritní člen Vladimír Špidla. Souvislosti rozvoje koncepcí sociálního státu připomněl předseda ruské části česko-ruské komise historiků a archivářů a rektor Ruské státní humanitní univerzity v Moskvě Jefim J. Pivovarov.

Úvodní blok otevřelo obsáhlé vystoupení Christoha Boyera (Univerzita Salzburg, Rakousko), který se zabýval dlouhodobými trendy vývoje sociálního státu od 19. století až po současnost. Sociální politiku charakterizoval jako součást odpovědi na výzvy rozvíjející se průmyslové společnosti, a to v kontextu plánování, regulace a zvědečtění sociálního. Odtud metodicky vyšel ke komparaci dvou hlavních variant sociální politiky, a sice demokratické a neokorporativní. V závěru ozřejmil svůj názor na západní model sociálního státu – historicky vítězný nad modelem, který byl ustaven ve středoevropských socialistických zemích, přesto směřující

Komentář [P1]: Zvědečtění čeho, sociálního?

k vážné krizi v kontextu změn fordovské průmyslové společnosti ke společnosti založené na elektronických službách a globalizaci. Wolfgang Merkel (Wissenschaftliches Zentrum für Sozialwissenschaften, Berlin, Německo) vyčíslil podstatné výzvy, jež přicházejí z různých oblastí: globalizace (mj. též rostoucí imigrace), ekonomické (fiskální krize státu), společenské (slábnutí společenské solidarity, měnící se individuální preference), demografických trendů (stárnutí společnosti), rychle rostoucí majetkové nerovnosti. S těmito trendy následně srovnal reformní kapacitu politik jednotlivých států, jakož i programů politických stran. Následující vystoupení poskytly pohledy jednotlivých disciplín sociálních a ekonomických věd na téma sociálního státu. Pohled politologa zprostředkoval Milan Znoj (Univerzita Karlova), který uvedl, že sociální stát vznikl jako třetí cesta mezi kapitalismem a socialismem, a umožnil tak politické společnosti vyhnout se jak sebezničujícím tendencím kapitalistické ekonomiky, tak hrozbě socialistické diktatury; ve své době se jednalo o velký úspěch. S rozvojem globálního kapitalismu a s nástupem nové pravice v 70. a 80. letech 20. století se ovšem sociální stát dostal do úzkých a stal se terčem ostré kritiky. Útok na sociální stát je veden trojím směrem. Předně byla odmítnuta keynesiánská ekonomika a její způsoby regulace trhu s využitím moci státu, za druhé je zavrhována redistribuce bohatství na zajištění veřejných služeb, které sociální stát poskytuje občanům, a za třetí je kritizován korporativismus a byrokracie sociálního státu, jež slouží k institucionalizaci sociálních konfliktů. Pavel Mertlík (Fakulta sociálních věd UK a Raiffeisenbank, a. s.) zprostředkoval perspektivu praktické makroekonomie. Ekonomický názor na veřejný sektor a sociální stát (sociální transfery) tradičně vychází z úlohy veřejných příjmů a výdajů v řízení agregátní poptávky. Jejich využívání k řízení agregátní poptávky je ale účinné pouze v modelu uzavřené ekonomiky; s otevřením ekonomiky se makroekonomická stabilizační nebo stimulační funkce veřejných výdajů a příjmů snižuje. V tomto kontextu se dále věnoval konkrétnímu a pro neekonomika pochopitelnému vysvětlení problémů konstrukce sociálních transferů, jež by měly být pokud možno tržně konformní, aby se zabránilo destrukci pracovní či podnikatelské motivace. Od Mertlíkovy makroekonomie přešel historik Jakub Rákosník (Filozofická fakulta UK) ke zhodnocení teorie a praxe sociálního státu v historiografii, přičemž se zabýval především evropskou ve vztahu k českým zpracováním zkoumaného tématu.

Další program organizátoři rozdělili na čtyři navazující celky. V prvním se badatelé zaměřili na vznik a genezi pojmu sociální stát, jeho charakteristiku, vývoj diskuse až po současné názory, jakož i na vztah sociálního státu a demokracie. Klíčová a inspirativní vystoupení přednesli ředitel Centra ekonomických a sociálních strategií fakulty sociálních věd UK Martin Potůček a ředitel Ekonomického ústavu SAV Milan Šikula, kteří se zaměřili na jednotlivé aspekty sociálního státu – mj. na dopady globalizace a globální

krize, které představují výzvu znalostně sociální modernizaci státu. Hlubší sondu do minulosti sociálního učení podnikl Pavel Marek (Univerzita Palackého v Olomouci) s tématem konceptu sociálního státu v pojetí českých křesťanských sociálů, čímž otevřel téma vztahu církevních učení k myšlence sociálního státu, k němuž se vyjádřili i další odborníci. Dieter Segert (Universität Wien, Rakousko) se pokusil zhodnotit, nakolik se východní Evropa po roce 1989 stala laboratoří otázky udržitelnosti západní demokracie.

Navazující blok pojednal úsilí o realizaci sociálního státu v meziválečné Evropě a kritickou sociálně politickou diskursivní analýzu a reflexi sociálního myšlení v evropských autoritativních režimech a diktaturách (nacistický německý stát, fašistický italský stát, sovětský socialismus). Úvod patřil Josefu Harnovi (HÚ AV ČR), který se soustředil na zhodnocení představ politických stran o sociálním státu, a sice v programech i jejich praktické činnosti. Další referáty se orientovaly na jednotlivé aspekty vývoje sociálního státu. Z nich zaujalo polemicky pojaté vystoupení Jaroslava Šebka (HÚ AV ČR), který pojednal fenomén „stavovského státu“ jako demokratického a antidemokratického východiska řešení sociální politiky. V širším pohledu nelze opomenout, že koncepce stavovského státu našly zastánce v českém katolicismu, inspirovala se jím i ústava druhé republiky. Podnětnou sondu do dějin 1. republiky zprostředkovala Jelena Serapionova (Institut slavjanovedeniija Ruské akademie věd, Moskva), která se zabývala vznikem a činností Sociálního ústavu, který vznikl v Praze v roce 1919. Problematiku sociální politiky a konstruování představ budoucího sociálního vývoje za druhé světové války obsáhly mnohé referáty druhého a třetího bloku; nejintenzivněji se projeví především historici. Odborníci diskutovali řadu témat týkajících se jak reflexe sociální politiky v myslích emigrace, tak i reality v zemích okupovaných nacistickým Německem. Systematický výklad o představách československého exilu o sociální transformaci československého státu podali Jan Němeček (HÚ AV ČR) a Jan Kuklík (Právnická fakulta UK); úvahám slovenské politické emigrace za války se věnovala Zlatica Zudová-Lešková (HÚ AV ČR). Představy českého domácího odboje o moderním sociálním státě zhodnotil Stanislav Kokoška (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR); jeho pohled se orientoval také na realitu sociální politiky jak v protektorátu, tak ve Slovenské republice v letech 1939–1945.

Další část konference se soustředila na problematiku sociálního státu a cestu k jeho realizaci v poválečné Evropě, jakož i na kontinuitu a diskontinuitu diskuse tohoto tématu. Tato část představovala jeden z vrcholů – jednak kvůli kvalitním referátům, jednak intenzitou diskuse. Nejvýraznější a také nejpřínosnější referáty přednesli Martin Myant (University of the West of Scotland, Velká Británie) a Steina Ringena (Green Templeton College, University of Oxford, Velká Británie). M. Myant pojednal o konstrukci sociálního státu ve středovýchodní Evropě po pádu reálného socialismu a

připomenul, že nový sociální stát byl utvářen též udržováním a adaptováním prvků z minulosti. Dále se soustředil na jednotlivé okruhy sociální politiky těchto zemí. Jádrem vystoupení Steina Ringena se stala geneze a problémy skandinávských modelů sociálního státu. K tématu přistoupil komparativně, přičemž zdůraznil rozdíly mezi švédským (klasické sociálně demokratické pojetí gradualistické cesty k socialistickému systému, udržení kapitálu pod politickou kontrolou) a norským modelem (součást programu manažerského socialismu), které jsou poměrně opomíjené. Vystoupení Nicole Kerschen (University Paris West Nanterre la Défense, Francie) přineslo pozoruhodně kritický pohled do počátků francouzského sociálního státu po druhé světové válce. Autorka mj. zdůraznila, že francouzský plán sociální bezpečnosti byl v podstatě směsí koncepcí z dob Bismarcka, nových úvah W. H. Beveridge a částečně i American Security Act (1935), což přineslo mnoho ne zcela očekávaných komplikací. Jörg Roesler (Berlín, Německo) předložil komparaci dvou modelů zásadně odlišných sociálních politik, a sice v obou poválečných německých státech. Teoretické koncepce W. H. Beveridge a jejich resonanci v praktické britské politice přiblížil Vladimír Špidla. Výrazně zahraničně politicky profilovaný referát o sociálně politickém myšlení britské Labour Party na počátku studené války předložil Jindřich Dejmeke (HÚ AV ČR). Pohled na situaci v předválečném, okupovaném a poválečném Československu, přiblížili Jakub Rákosník (Československý sociální stát 1924–1956: Kontinuita a diskontinuita tradice české sociální politiky) a Emil Voráček, který společně s Václavem Průchou připravil referát na téma sociální stát v Československu v období normalizace. Následující rozsáhlá a značně kritická diskuse se koncentrovala mj. na otázky vlastní definice sociálního státu, rozdílnosti v jeho pojetí a fungování, tedy na potřebu odlišit demokratický koncept sociálního státu, který nelze ztotožňovat se sociální politikou (Vladimír Špidla, Antonie Doležalová), ale i na realitu fungování ekonomiky v bývalých zemích sovětského bloku (Milan Hlavačka). Problematiky sociální politiky bývalých zemí postsovětského bloku se dotýkala především politika vlád těchto zemí v kontextu fenoménů, se kterými nebyly zkušenosti (především nezaměstnanost); zmiňována byla mj. také otázka koncepce „odložené nezaměstnanosti“ ve formulacích Václava Klause. S některými závěry předcházejícího panelu částečně polemizovala vystoupení posledního bloku. Těžištěm se stala otázka systémové krize a těžkostí sociálního státu od 90. let minulého století, jakož i otázky navozené transformacemi v zemích bývalého sovětského bloku. Referáty i diskusi uvedlo vystoupení Martina Potůčka, který se soustředil na „příběh České republiky“, když srovnával programy zvyšující lidský potenciál a sociopolitickou realitu. Ačkoli vycházel z vyhodnocení mnoha programových vládních dokumentů, soustředil se především na souvislosti prohlášení sociologů, které bylo zasláno prezidentu ČSFR Václavu Havlovi v lednu 1990; sociologové v něm upozorňovali na nebezpečí spjatá

s přečtením ekonomické dimenze transformace. Další referáty se převážně zaměřily na aspekty problémů koncepcí sociálního státu, resp. vnějšího prostředí, tj. Evropské unie a její role v procesu proměn sociálního státu (mj. Tanja Klenk, Universität Bremen, Německo). Systematickým zhodnocením koncepcí sociálního státu v programech středoevropských sociálně demokratických vlád na konci 20. století zaujala Ella Zadorožnjuk (Institut slavjanovedenija Ruské akademie věd, Moskva).

Závěrečné diskuse, kterou moderovali Vít Klepárník (think-tank CESTA) a E. Voráček, se zúčastnili V. Špidla, N. Kerschen, M. Potůček, T. Klenk, M. Myant a J. Rákosník. S ohledem na předchozí konferenční debatu se diskutéri zaměřili na otázku, do jaké míry byl koncept sociálního státu výsledkem konkrétních okolností, které se už nemusí opakovat, tj. také co přežilo, resp. nepřežilo z původních představ. Podle názorů panelistů (všichni se však neshodli) nastává postupná delegitimizace sociálního státu (mj. např. silné trendy v italské politice). Nelze ovšem jednoznačně hovořit o krizi koncepcí sociálního státu; opakovaly se také požadavky precizní definice pojmu sociální stát (zejména M. Myant), další poukazovali i na současný neúplný politický a společenský konsenzus ve smyslu sociálního státu. Panelisté se přesto shodli na přímé souvislosti konceptu sociálního státu a demokratického systému.

Jelikož šlo o jednu z prvních mezinárodních konferencí s tímto záběrem v České republice, organizátoři považovali za potřebné vydat publikaci s materiály symposia, jež doplňují další články autorů, kteří se jej nemohli zúčastnit; odborné veřejnosti tedy předložíme práce s vyváženějším tematickým záběrem. Za neméně cenné však nutno považovat kontakty, které na konferenci její účastníci mohli navázat, a rozšířit tak perspektivy mezinárodní diskuse na jedno z podstatných témat současnosti.

EMIL VORÁČEK,

Historický ústav AV ČR, v. v. i.